

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**Földkérdés és telepítéspolitika Kárpátalján az első Csehszlovák
Köztársaság időszakában (1919-1938)**

Szakál Imre

Témavezető: Dr. Pallai László

DEBRECENI EGYETEM

Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

Debrecen, 2015

I. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

Kárpátalja, mint politikai és történeti régió csupán a 20. században jelent meg. Megjelenésének legfőbb okozója az első világháborút lezáró békerendszer volt. Ezen kívül természetesen több olyan folyamatot is meg tudunk nevezni, melyek hatással voltak a területre, és tényezők voltak az új politika régió megjelenésében. A két világháború között Kárpátalja a Csehszlovák Köztársaság része volt, mely időszak jelentős hatásokat gyakorolt ezekben a folyamatokban. A csehszlovák irányításnak több olyan intézkedése volt, melyek mély nyomot hagytak Kárpátalja társadalmi és politikai életében. Ezek közé sorolható a földreform, és az azzal kapcsolatban lévő telepítéspolitiká. A kolonizáció Kárpátalja esetében cseh és ruszin nemzetiségű lakosok letelepítését jelentette magyar etnikai területen. Legalább húsz települést tudunk megemlíteni, melyeket érintett ez az intézkedéssorozat.

Magának a telepítéseknek a ténye ismert, azonban az intézkedések folyamata még nem feltárt. A kutatás során törekedtem arra, hogy feltárjam ezt a folyamatot, és bemutassam az intézkedéssorozat természetét, a kolóniák kiépítésének módjait, a telepítéspolitiká társadalmi, gazdasági és etnikai hatásait.

Napjainkban Kárpátalja két világháború közötti történetével kapcsolatos kutatások leginkább az állampolitikára fordítanak figyelmet, de a gazdasági és társadalmi viszonyok kutatásával kevesebbet foglalkoznak. Voltak kutatások, melyek a felvidéki telepítések folyamatát tárták fel, azonban az ilyen jellegű alapkutatások Kárpátalja esetében hiányoztak.

Az értekezés során a következő célkitűzéseket fogalmaztam meg:

1. Az első csehszlovák földreform kárpátaljai eredményeinek megvizsgálása.

2. A kárpátaljai telepítési tervek feltárása.

3. Az telepítések módszereinek és menetének leírása.

4. A telepítések során létrejött telepes közösségek gazdálkodásának megvizsgálása.

5. A telepesek és telepes falvak első bécsi döntést követő történetének feltárása.

6. A telepítések etnikai hatásainak és a helyi közösség általi fogadtatásának megvizsgálása.

II. Felhasznált források, alkalmazott módszerek

Jelen kutatás széleskörű forrásanyagokra alapul, melyek részben Ukrajnában, részben a Cseh Köztársaságban, Szlovákiában és Magyarországon találhatóak. A kutatómunka során tanulmányoztam a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, a Cseh Nemzeti Levéltár, a Szlovák Nemzeti Levéltár és a Magyar Nemzeti Levéltár iratanyagát, valamint a Cseh Nemzeti Könyvtár, illetve a magyar Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményét. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár gyűjteményben, mely meglehetősen rendezetlen, rendkívül hasznos forrásokra bukkanhatunk. A 36. Fond, mely a összesen 3755 őrzési egységben a Állami Földhivatal Ungvári Kirendeltségének iratait tartalmazza. Kutatásom során a legértékesebb forrásokat a Cseh Nemzeti Levéltárban találtam. Két olyan fond iratanyagát kutattam, mely a kárpátaljai földreformhoz és telepítéspolitikához kapcsolódott. Az első, a 705/3-as számú az Állami Földhivatal és a Földművelésügyi Minisztérium iratait tartalmazza. Sok információval bővíthetjük a témával kapcsolatos eddigi tudásunkat elsősorban a telepítéspolitika általános elveivel és folyamatával kapcsolatban. Ezekon kívül a telepítéspolitika etnikai hatásairól tudhattam meg többet a nevezett forrásanyag segítségével. A második, a 705/5-ös számú fond specifikusan a kárpátaljai földreformmal és telepítéspolitikával kapcsolatos iratokat tartalmaz.

A kutatás során nagy hasznát vettem azoknak a szakkönyveknek, és egyéb kiadványoknak, melyekhez a Cseh Nemzeti Könyvtárban juthatunk hozzá. Visszaemlékezéseket, kordokumentumokat és az utóbbi években íródott monográfiákat egyaránt használhattam.

A telepítések szervezése során fontos szerepet játszott a pozsonyi székhelyű Telepítési Hivatal, melynek iratanyaga a Szlovák Nemzeti Levéltárban található. Pozsonyi kutatásaink során hasznos forrásokra leltem az Állami Földhivatal helyi iratanyagában is, melyek elsősorban a magántelepítések folyamatának megértéséhez nyújtanak segítséget.

Fontos megemlíteni a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában fellelhető forrásanyagot, melyek segítségével törekedtem feltárni a telepés falvak 1938-at követő sorsát. Ehhez a Miniszterelnökség Minisztertanácsi jegyzőkönyveit, illetve a Miniszterelnökség Kisebbségi és Nemzetiségi Osztályának iratait használtam fel. Hasznos forrásokra bukkanhatunk a külügyminisztériumi iratok között is. Kutatásunk során a Magyar Külügyminisztérium Politikai Osztálya és Politikai Osztályának rezervált irataiban, valamint a Gazdaságpolitikai Osztály irataiban bukkanhatunk olyan jelentésekre, melyek nem csupán a kárpátaljai magyarság általános helyzetéről, hanem a földreform és telepítéspolitika hatásairól is tartalmazznak hasznos és érdekes információkat.

Megpróbáltam szintetizálni a fent felsorolt forrásokat és szakirodalmi információt, és ennek segítségével árnyaltabb képet mutatni a témáról.

III. Az eredmények tézisszerű felsorolása

Az fentebb leírt célkitűzések fényében a forráscsoportok megvizsgálása és az információk szintetizálását követően az értekezés következő eredményeit lehet megfogalmazni:

1. Sikerült leírni a földreform kárpátaljai jellegzetességeit és eredményeit. A földosztás, 1931-es állapota Kárpátalján az intézkedéssorozat 258 települést és egyes a hivatalos csehszlovák statisztika szerint 107, az általunk talált levéltári dokumentumok szerint legalább 121 földbirtokost érintett. A lefoglalások legjelentősebben a Schönborn-Buckheim uradalmat, a Teleki-latifundiumot, Virányi Sándor, Odeschalchi Zoárd, Nemes József, Braun Zsigmond, Atzél László és a Lónyayak, illetve az egyházi felekezetek földjeit érintették. A földek zárolását követően a helybeli lakosság jelentkezhetett a jegyzőnél, vagy az adott terület Földosztó Bizottságánál, és igényt nyújthatott be valamilyen méretű földterületre. Ezen túl, a hatóságok megkezdték egyes nagybirtokokon a telepítéseket.

2. A kutatás során sikerült feltárnunk bizonyos telepítési terveket, melyekből arra következtethetünk, hogy Kárpátalja alföldi területeire már a 1920-as évek elejétől kezdve telepíteni kívántak szláv lakosságot. Ezek kisebb része cseh, morva és szlovák származású, nagyobb része hegyvidéki ruszin származású volt.

3. A kutatás alapján elmondható, hogy a kolonizációnak alapvetően két módszere volt. Az egyik az állami telepítések, a másik a magántelepítések. Az állami telepítések során már létező, vagy kiépítés alatt álló településekre költöztettek be igénylő csoportokat államilag szervezve. A magántelepítések során a földet igénylő telepések közvetlenül a földbirtokostól vásárolhattak.

Az eddigiekben nem volt tisztázva a pontos száma azoknak a településeknek, melyeket érintettek a telepítések.

Az állami és magántelepítések eredményeit Kárpátalján az alábbi táblázatokban foglaltam össze:

Az államilag telepített családok száma településenként

Ssz.	Kolónia neve	Létrehozás éve	Betelepített családok száma
1.	Sztrázs	1923	21
2.	Szvoboda	1923	66
3.	Gát	1924	13
4.	Hunyaditanya	1926	25
5.	Oroszi	1926	5
6.	Pusztakerepec	1926	14
7.	Újbótrágy	1927	35
8.	Bótrágy	1928	41
9.	Déda	1929	3
10.	Beregsom	1929	35
11.	Eszeny	1929	19
12	Tiszaújhely	1930	8

Magántelepítések során földet szerzett családok száma településenként

Ssz.	Kolónia neve	Betelepített családok száma
1.	Ungdaróc	11
2.	Eszeny	38
3.	Badó	13
4.	Ardó (Tasnádtanya)	25
5.	Beregstász	10
6.	Pusztakerepec	4
7.	Újakli	67

8.	Ruszka Dolina	40
9.	Puskina	82
10.	Szászfalu	15
11.	Szinyák	12
12.	Nagydobrony	26

4. A kutatás során több olyan forrásra is bukkantam, melyek részletesen leírják a telepes falvak kiépítésének menetét, illetve a telepesek gazdálkodásának jellegzetességeit. A minisztérium hivatalnokai kiválasztották a megfelelő nagybirtokot. Az első telepesek általában ősszel érkeztek, elvégezték a mezőgazdasági munkákat és vagy hazautaztak, vagy megpróbálták átvészelni a telet a meglévő épületekben. A kolóniák kiépítése általában tavasszal vette kezdetét. Az építkezések gyorsan zajlottak és általában jelentős költségekkel jártak. Valamennyi telepes család részesült különböző hitelekkel. Erre azért volt szükség, mivel nem tudták volna másképp kifizetni a földjuttatás, az építkezések díját, valamint nem tudták volna beszerezni a megfelelő mezőgazdasági műveléshez szükséges eszközöket. A hitelek egy részét vissza nem térítendő kölcsönként, más részét hosszú lejáratú kölcsönként kapták.

A prágai kormányzat törekedett a létrehozott kolóniák fejlesztésére. A fejlesztési programoknak több iránya volt. Ezek közül az első a gazdasági irány. Az Állami Földhivatal és a Légionárius Iroda hitelekkel támogatta a telepes családokat, illetve kidolgoztak bizonyos irányvonalakat a gazdasági termelésre vonatkozóan. A kormányzati segítségnek köszönhetően a kolóniák lakossága viszonylag modern mezőgazdasági eszközöket tudott használni a termelés során. A hitelek és egyéb támogatások ellenére a telepek gazdasági termelése nem volt jövedelmező, egyrészt azért, mert a telepesek nem rendelkeztek megfelelő tőkével a beruházásokhoz, másrészt mivel sokan nem rendelkeztek elegendő tapasztalattal a mezőgazdasági termelés terén. A fejlesztések másik irányvonala az infrastrukturális fejlesztés volt. A legtöbb kolónián végeztek talajjavító és

lecsapoló munkálatokat. Ezen túl történtek erőfeszítések az úthálózat és az elektromos hálózat kiépítésére. A fejlesztések harmadik irányvonala a telepeken zajló kulturális fejlesztés volt. Történtek iskolaépítések, könyvtárakat szerveztek, ahol ez nem volt adott ott biztosítottak az ún. mozgókönyvtárak működését.

5. A Magyar Nemzeti Levéltárban fellelhető források segítségével rekonstruálni tudtuk a kárpátaljai telepések első bécsi döntés utáni történetét. A csehszlovák kormány ezeken a területeken élő telepések evakuációját 1938 őszén el is kezdte. A telepések egy részének még így is volt atrocitásokban része a helyi magyar lakossággal és a bevonuló magyar katonákkal. Figyelemre méltó, hogy a ruszin lakosú kolóniák kitelepítése nem történik meg. Ez feltételezhetően azért alakult így, mivel a magyar kormány szerette volna békésen reintegrálni Kárpátalját, és annak konszolidációjában a ruszinok szimpátiája elengedhetetlen volt.

6. A telepítések etnikai hatásainak vizsgálata a értekezés egyik legfontosabb részének tekinthető, tekintve, hogy a korabeli közbeszéd a telepítésekre mint a helyi magyar lakosság egységét megbontani célzó intézkedéssorozatra tekintett. A forrásokból megismerhetjük, hogy a telepítések alanyai cseh és ruszin nemzetiségűek voltak. A cseh nemzetiségűek elsősorban légionáriusok voltak, és Sztrázs, Szvoboda, valamint Beregsom, Bótrágy településeken kaptak földet. 1925-öt követően kezdődött meg a ruszinok telepítése Kárpátalja hegyvidéki területeiről, a Verhovináról. A légionáriusok telepítése minden bizonnyal bírt stratégiai szempontokkal is, hiszen volt katonákat telepítettek az államhatár és a vasút közelébe.

A ruszin etnikumúak telepítése 1925-től vált intenzívvé, és nagyobb mértékűvé mint a légionáriusok telepítése. A ruszinok telepítésének két okát is el tudjuk különíteni. Az első a Verhovina társadalmi és gazdasági helyzete volt, melyet a nagy szegénység és az általános munkanélküliség okozott. A második ok feltételezhetően az volt, hogy a csehszlovák kormány megpróbálta

konzolidálni a Köztársaság ezen részét, a ruszinok pozitív diszkriminációjával a földreformban. A hivatalos csehszlovák források arról tanúskodnak, hogy a kolonizáció e típusa sikertelen volt, ugyanis a ruszinok többsége nem kívánt az alföldi területekre költözni, a telepítések végrehajtása pedig komoly költségeket vont maga után. Ennek a sikertelenségnek a megváltoztatására törekedve dolgozott ki a csehszlovák kormányzat új terveket a ruszinok telepítésére, melyek közül az első a korábbi telepítések folytatása lett volna.

A kárpátaljai közvélemény általában sérelemként tekintette a kolonizációt. A kor magyar ellenzéke tiltakozott a Köztársaság ilyen irányú politikája ellen. Azt nehezményezték leginkább, hogy a magyar földművesek nem juthattak igényük szerint földtulajdonhoz, és hogy a cseh és ruszin telepítések csupán a magyar etnikai terület gyengítését szolgálták. A ruszinok is sérelmezték a telepítéseket abból a szempontból, hogy a kormányzat gazdasági problémáikat nem tudta a telepítések segítségével megoldani. Bár az intézkedéssorozat nyomán nem költözött olyan mértékben lakosság Kárpátalja magyar etnikai területeire, hogy az megváltoztatta volna jelentősen a terület etnikai arányait. Mindazonáltal azt meg kell említenünk, hogy 1945-öt követően a szovjet hatalom folytatta a telepítéspolitikát, elsősorban azokon a területeken és településeken, ahol a Csehszlovák Köztársaság idején az elkezdődött. Ennek eredményeként több szláv település jött létre magyar etnikai területeken, mely tény mindig is feszültségek forrása volt a nemzetiségek között.

Összegezve az eddig leírtakat elmondható, hogy a Csehszlovák Köztársaságnak több oka is volt a telepítések végrehajtására. Az első feltételezhetően a katonai-stratégiai ok volt, mely elsősorban a legionárius telepítéseket ösztönözte. A másik ok az új ország rész konszolidációja lehetett, melyet a ruszin népcsoport megnyerésével kívántak biztosítani. Nyilván gazdasági okai is voltak a kolonizációnak, azonban mint az forrásainkból kiderült, az intézkedéssorozat nem volt sikeres ilyen szempontból.

Egy másik nézőpontból a telepítéspolitikát olyan eszköz volt, mellyel arra törekedtek, hogy a Köztársaság egységét erősítsék és fenntartsák. Az első világháború után Csehszlovákia Európa politikai térképén mozaik államként jelent meg. Olyan területeket foglalt magába, melyek különböző történelmi, társadalmi és gazdasági fejlődésen mentek keresztül, telve etnikai feszültségekkel. A csehszlovák kormány megkísérelte a mozaik darabjait egybefogni. Feltételezhető, hogy a Kárpátaljával kapcsolatos intézkedések is ezt a célt szolgálták, így a telepítéspolitikát is. Megpróbálták a ruszinok hűségének biztosításával, valamint a légionáriusok, hivatalnokok, határőrök letelepítésével biztosítani a Köztársaság egységét és biztonságát. Azonban minden erőfeszítés ellenére a későbbi események ennek sikertelenségéről tanúskodnak.

Nyilvántartási szám: DEENK/64/2015.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Szakál Imre
Neptun kód: DAGS3L
Doktori Iskola: Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10037817

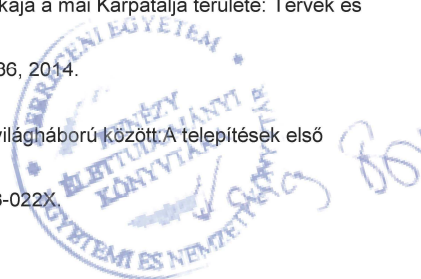
A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészlet(ek) (2)

1. **Szakál I.:** Telepítéspolitika Kárpátalján 1919 és 1939 között a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár forrásainak tükrében.
In: Principium : pályánk kezdetén. Szerk.: Lukács Anna, Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, Debrecen, 127-142, 2012. ISBN: 9789634735786
2. **Szakál I.:** "Nem tehetnek ők sem róla, hogy közénk kerültek": Az első Csehszlovák Köztársaság kárpátaljai telepítéspolitikájának néhány aspektusa.
In: "Így maradok meg hírvivőnek..." : in memoriam Soós Kálmán: tanulmányok Soós Kálmán emlékére. Szerk.: Szamborovszkyné Nagy Ibolya, PoliPrint, Ungvár, 165-178, 2012. ISBN: 9789662595222

Magyar nyelvű tudományos közlemény(ek) hazai folyóiratban (2)

3. **Szakál I.:** Az első Csehszlovák Köztársaság telepítéspolitikája a mai Kárpátalja területé: Tervek és gyakorlat.
Regio : kisebbség, politika, társadalom 22 (2), 147-186, 2014.
4. **Szakál I.:** Csehszlovák telepítéspolitika Kárpátalján a két világháború között. A telepítések első szakasza: állami letelepítések. Az első kolóniák.
Debreceni Szle. 21 (2-3), 111-119, 2013. ISSN: 1218-022X

Magyar nyelvű tudományos közlemény(ek) külföldi folyóiratban (1)

5. **Szakál I.**: Az első Csehszlovák Köztársaság telepítéspolitikája revíziójának kísérlete Kárpátalján 1938 és 1944 között.

Fórum Társadtud. Szle. 15 (1), 75-86, 2013. ISSN: 1335-4361.

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudományometriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2015.03.19.

